Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 373.3

ZAMONAVIY LINGVISTIKA VA GLOBAL KOMMUNIKATSIYA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish tezligi va matnni tushunish darajasini aniqlash hamda rivojlantirish usullari

Зилола Maxmudovna Sobirova*

Farg‘ona davlat universiteti

✉ z6611956@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish tezligi va matnni tushunish darajasini baholovchi «DonoQiz-Uz» milliy neyropsixolingvistik testining tuzilishi va qo‘llanishi bayon etilgan. Tadqiqot 2024–2025-yillarda Farg‘ona shahridagi maktablarning 101 nafar 2–4-sinf o‘quvchisi (16 nafari 2-sinf, 40 nafari 3-sinf, 45 nafari 4-sinf) o‘rtasida o‘tkazildi. Test yoshga mos va elektron korpus bazasida tuzilgan ikki matnga asoslanib, ovozli o‘qish tezligi (audioyozuv orqali) hamda matn mazmuniga oid 6 ta savol orqali tushunish darajasini baholaydi. Natijalarni avtomatik hisoblaydigan planshet dasturi tavsiflangan. «Raven» testi bo‘yicha jinslar kesimidagi farqlar statistik ahamiyatga ega emasligi aniqlandi (p>0,05)

Kalit so‘zlar

o‘qish tezligi, matnni tushunish, «DonoQiz-Uz» testi, neyropsixolingvistika, Raven testi, boshlang‘ich sinf.

DOI: 10.5281/zenodo.23278286

Kirish

Boshlang‘ich sinfda o‘qish ko‘nikmasini baholash bolaning so‘zni dekodlashi bilan birga matn mazmunini tushunishini ham qamrab olishi kerak. Matn darajasidagi o‘qish grammatik tuzilma va kontekst orqali ma’noni anglash bilan bog‘liq. O‘qishdagi qiyinchiliklar vaqtida aniqlanmasa, o‘quv faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun o‘zbek tilidagi materialga asoslangan baholash vositalarini ishlab chiqish tadqiqotning amaliy vazifasidir.

Ushbu ishda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv ko‘rsatkichlari, o‘qish tezligi va matnni tushunishini o‘rganish uchun «Raven» elektron ilovasi hamda «DonoQiz-Uz» milliy neyropsixolingvistik testi qo‘llangan. «Raven» mantiqiy fikrlash va umumlashtirishni baholashga, «DonoQiz-Uz» esa o‘zbek tilida matnni o‘qish texnikasi va tushunishni tekshirishga xizmat qiladi. Maqolaning maqsadi tajriba tarkibi, test materiallari, qo‘llash tartibi va manbada berilgan Raven natijalarini izchil bayon etishdir.

Materiallar va usullar

«DonoQiz-Uz» 2024–2025-yillarda Farg‘ona shahridagi 4-, 6-, 8-, 22- va 45-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2–4-sinf o‘zbek va rus guruhlarida amaliy sinovdan o‘tkazilgan. Tahlildan «Raven» natijasi 8 balldan past bo‘lgan 2 nafar o‘quvchi, LEAP-Q-Uz ma’lumotlariga ko‘ra rus yoki tojik tili dominant bo‘lgan 37 nafar o‘quvchi hamda natijalari yetarli bo‘lmagan 7 nafar o‘quvchi chiqarilgan. Yakuniy tanlanma 101 nafar o‘quvchidan iborat: 2-sinfda 16, 3-sinfda 40, 4-sinfda 45 nafar. Ulardan 41 nafari qiz, 60 nafari o‘g‘il bola.

Test ikki matnga asoslangan: «Dono qiz va kutilmagan voqea» hamda «Dono qiz va qo‘rqinchli yolg‘on». O‘quvchiga ikki matndan biri ovoz chiqarib o‘qish uchun beriladi, so‘ng matn bo‘yicha oltita savolga

javob so‘raladi. O‘qish jarayoni audioyozuvga olinadi, bir daqiqada to‘g‘ri o‘qilgan so‘zlar soni belgilanadi. Elektron talqinda o‘qish va savollarga javob natijalari avtomatik hisoblanib, yosh me’yorlari bilan taqqoslanadi.

Matnlar yoshga mos leksik va sintaktik soddalik, axborot hajmi hamda mazmun tushunarliligi bo‘yicha saralangan. Manbada ularning strukturaviy va leksik murakkabligi, so‘zlarning o‘rtacha uzunligi va chastotasi hisobga olingani ko‘rsatiladi. Lingvistik materialni tanlashda o‘zbek tilining elektron korpusi ma’lumotlaridan foydalanilgan. Elektron planshet shakli uchun kamida 14 punktli shrift, kamida 1,5 satr oralig‘i, kontrast ranglar, bir satrda 60–65 belgidan oshmaslik va ortiqcha vizual elementlardan qochish mezonlari qo‘llangan.

Natijalar va muhokama

Raven testi bo‘yicha kuzatuvlar

Manbada 2-sinf o‘g‘il bolalarining «Raven» natijalari medianasi qizlarnikidan biroz yuqori bo‘lgani, qizlar orasida esa yuqori individual qiymatlar uchragani qayd etilgan. 3-sinfda ikki guruh medianalari va diapazonlari o‘xshash bo‘lgan. 4-sinf qizlarining medianasi yuqoriroq, natijalar diapazoni kengroq ekani tasvirlangan. Bular kuzatuvdagi tavsifiy farqlardir.

Jinslar bo‘yicha t-test qiymatlari 2-sinfda p=0,106, 3-sinfda p=0,451 va 4-sinfda p=0,653 ni tashkil etgan. Har uchala qiymat 0,05 chegarasidan yuqori. Shuning uchun tavsifiy medianalar tafovutini jinslar o‘rtasidagi statistik jihatdan ahamiyatli farq sifatida talqin qilib bo‘lmaydi.

Sinf	t-stat	p-value
2-sinf	−1,709	0,106
3-sinf	−0,771	0,451
4-sinf	0,458	0,653

1-jadval. Sinf va jins bo‘yicha Raven testi t-test natijalari.

DonoQiz Uz testining tuzilishi va elektron qo‘llanilishi

«DonoQiz-Uz» o‘qishdagi qiyinchiliklar va matnni tushunishni birgalikda baholashga mo‘ljallangan. Testdagi bir daqiqada to‘g‘ri o‘qilgan so‘zlar soni o‘qish sur’ati va aniqligi haqida, oltita savolga berilgan javoblar esa matnni tushunish haqida ma’lumot beradi. Ikki matndan birini o‘qitish tartibi baholash vazifalarini bir xil bosqichlarda bajarish imkonini yaratadi.

Tadqiqot materialida testning planshet uchun elektron shakli ishlab chiqilgani, ilova interaktiv ishlashi va natijalarni avtomatik hisoblash hamda tahlil qilish imkoniyatiga egaligi bayon etilgan. Bolalar uchun o‘qishga qulay matn ko‘rinishi tanlangan. Unda shrift o‘lchami, satr oralig‘i, matn va fon kontrasti hamda vizual elementlar soni e’tiborga olingan. Til materialining leksik muvozanatini saqlashda korpus ma’lumotlaridan foydalanish testning matn tanlash jarayoniga kiritilgan.

Sinovning bayon etilgan maqsadi 2–4-sinf o‘quvchilarida o‘qishdagi qiyinchiliklar va tushunishning o‘rtacha ko‘rsatkichlarini shakllantirishdir. Berilgan parcha sinov tarkibi va qo‘llash tartibini tasvirlaydi, biroq o‘qish tezligi, savollarga javoblar yoki yosh meyorlarining son qiymatlarini keltirmaydi. Shu sababli ushbu maqolada «DonoQiz-Uz» bo‘yicha raqamli natijalar va diagnostik chegara ballari taqdim etilmaydi.

Xulosa

«DonoQiz-Uz» o‘quvchilarning o‘qishdagi qiyinchiliklar va matnni tushunishini bevosita baholashga, fonologik rivojlanish hamda semantik kodlash jarayonlarini ushbu natijalar bilan bog‘liq holda talqin qilishga mo‘ljallangan milliy neyropsixolingvistik tashxislash vositasidir. U o‘qishda qiynalayotgan, jumladan disleksiya xavfi bo‘lishi mumkin bo‘lgan bolalarni erta aniqlash hamda natijalarni sinf, til muhiti va individual farqlarni hisobga olib ko‘rib chiqish uchun qo‘llanadi.

Taqdim etilgan materialga ko‘ra, «DonoQiz-Uz» testida o‘quvchining ovoz chiqarib o‘qishi, bir daqiqada to‘g‘ri o‘qilgan so‘zlar soni va matn bo‘yicha oltita savolga javobi qayd etiladi. Ikki matnli elektron shakl o‘qish texnikasi bilan mazmunni tushunishni bir tartibda baholashga yo‘naltirilgan. Yakuniy tanlanma 101 nafar 2–4-sinf o‘quvchisidan iborat. «Raven» bo‘yicha jinslar kesimidagi tavsifiy farqlar t-testda statistik ahamiyat kasb etmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Catts H. W., Haynes C. W., Joshi R. M. Defining dyslexia: 2025 revision. Annals of Dyslexia. – 2026. – P. 25

[2] Sobirova Z. M. DonoQiz-Uz milliy diagnostika testini ishlab chiqish va qo’llash: neyropsixolingvistik yondashuv. Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika. – 2025. – №3. – B. 6-10.

[3] Milankov V., Golubović S., Krstić T., Golubović Š. Phonological awareness as the foundation of reading acquisition in students reading in transparent orthography. International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2021. – №18. – P.5440.

[4] Snowling M. J., Hulme C. Interventions for children’s language and literacy difficulties. International Journal of Language and Communication Disorders. – 2012. – №47. – P. 27-34.

[5] Rack J. P., Snowling M. J., Olson R. K. The nonword reading deficit in developmental dyslexia: A review. Reading Research Quarterly. – 1992. – №27. – P. 29-53.

[6] Wolf M., Bowers P. G. The double-deficit hypothesis for the developmental dyslexias. Journal of Educational Psychology. – 1999. – № 91(3). – P. 415-438.

[7] Baddeley A. Working memory: looking back and looking forward. Nature Reviews Neuroscience. – 2003. –№4. – P. 829-839.

[8] Wimmer H. Characteristics of developmental dyslexia in a regular writing system. Applied Psycholinguistics. – 1993. –№14. – P. 1-33.

[9] Seymour P. H. K., Aro M., Erskine J. M. Foundation literacy acquisition in European orthographies. British Journal of Psychology. – 2003. – №94. – P. 143-174.

[10] Furnes B., Samuelsson S. Predicting reading and spelling difficulties in transparent and opaque orthographies: A comparison between Scandinavian and US/Australian children. Dyslexia. – 2010. – №16. – P.119-142.

[11] Verhoeven L., Keuning J. The nature of developmental dyslexia in a transparent orthography. Scientific Studies of Reading. – 2018. – №22. – P. 7-23.

[12] Shaywitz S. E. Overcoming Dyslexia. New York: Alfred A. Knopf, 2003.